

ושם טוב מבנים וגו' — וזו פרשה בתורה שנקראת על שמו של מקושש. וגם מן הנחלה לא נגרע, שהשומר שבת נותנים לו נחלה בלא מצרים; — מכיון שלא ידע אדם סוף מחשבתו של צלפחד שהלך למות על ענין השבת, לפיכך ויקרב משה את משפטן לפני ה' — בוחן לבות הוא לבדו יודע מה היה בלבו של צלפחד במעשה מקושש. אם כל כוונתו לשמירת שבת ושכרו 'נחלה בלא מצרים' או ח"ו חילול שבת יש כאן והרי הוא נפקע מנחלתו. ויקרב משה את משפטן לפני ה' — שיהא צלפחד מנחיל לבנותיו במאמר ה', שכך נאה וכך יאה שיהא אב מנחיל את בניו בעצמו והוא נחת רוח וגדולה לפניו. והרגיש משה בדבר זה ויקרב משפט נחלות לפני ה', כביכול הוא בעצמו ינחיל ולא ע"י שליח. משפטן — נו"ן רבתי (בספרי תורה שלנו אינו) — רמז לשער חמשים מנו"ן שערי בינה. שלא ידע משה בדין זה והיה לו כשער חמשים שלא בא בו. שבע פעמים נזכרות בנות צלפחד בכתוב — שהעלוהו לאביהן משבעת מדורי גיהנם, שכך אמרו ז"ל: כל מי שאינו מניח בן ליורשו, הקב"ה מתמלא עליו עברה — אין 'עברה' אלא גיהנם. (עפ"י צרור המור; רא"ם מגור; חת"ס; רמ"מ מקוצק; עפ"י קדושת לוי; רבנו בחיי; ספרים)

דף קב

הערות ובאורים בפשט

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי — אפשר בת מאה ושלושים שנה וקרא לה בת... מלמד שנולדו בה סימני נערות... — פירש הריטב"א: אין הנס ליוכבד מפני שילדה לאחר מאה ושלושים שנה, כי מה שאמרו נישאה פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים — על הרוב נאמר. תדע, שאם כן במה שונה לידתו של משה רבינו ע"ה שהיתה בנס, מלידת אהרן שאינו גדול ממנו אלא שלש שנים בלבד (וכן תמה בספר תורת חיים) — אלא הנס היה כי אחרי בלותה היתה לה עדנה. ולכך לא תמהו אלא 'אפשר בת מאה ושלושים וקרי לה בת', לא על הלידה עצמה. ע"ע בפירוש הרמב"ן וראב"ע — ויגש מו, כג. וע"ע בבאור הענין בספר יערות דבש — דרוש תשיעי לז' אדר.

זו יוכבד שהורתה בדרך — יש תמהים והלא אסור לשמש מטתו בשני רעבון (תענית יא).? ונראה שאין לתמוה על מה שעשו הראשונים קודם מתן תורה, שעדיין לא נתחייבו. והרבה אתה מוצא לקדמונים שהיו קודם מתן תורה שלא עשו כתורה מפני שעדיין לא ניתנה. אלא ממי שהיה מקיים יש ללמוד ומי שלא היה מקיים אין ללמוד, הלכך מיוסף שלא שימש יש ללמוד איסור (כפי שלמדו בתענית שם מן הכתוב 'וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב'), ומלוי ששימש אין ללמוד התר (תוס' הרי"ד. וע"ע להלן קכג רע"א ובמובא להלן קעג:).

מצינו בפוסקים דעות שונות על אופנים שמותר לשמש בשני רעבון, כגון בליל טבילה (ע' או"ח תקעד, ד; מהרש"א תענית יא), או כגון שלא קיימו פריה ורביה (ע' בפוסקים או"ח שם; גבורת ארי תענית שם ועוד). ולדבריהם אין להקשות מלידת יוכבד.

'בישיבה הלך אחר חכמה, במסיבה הלך אחר זקנה. אמר רב אשי: והוא דמפליג בחכמה, והוא דמפליג בזקנה' — ואם אין שם מופלג — רשב"ם כתב שאפילו בישיבה הלך אחר זקנה, שכן משמע מסתימת דברי רב אשי, כי בשביל שהבחור חכם קצת יותר מן הזקן אין לנו לבייש את הזקן, ואילו החכם אינו בוש מאחר שידוע שבשביל זקנתו חולקים לו כבוד. וכן דעת הרא"ש והמאירי. וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד רמ"ה, י"ח ובהגר"א).

והר"ן הביא בשם הרא"ה שכשאין מופלג, בישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה אחר זקנה. ויש אומרים שאפילו במסיבה הלך אחר חכמה (ריטב"א).

— לרב אשי, לפי מה שסייעו מבנות צלפחד צריך לומר שתוצאה (השניה בשנים) היתה מופלגת בשנים מנועה (הצעירה מכולן) — שלכך נמנית לפניה [והן היחידות שנשתנה סדרן].

ולדעת האומרים שכשאין שם מופלג כלל, במסיבה הלך אחר זקנה ובישיבה אחר חכמה — אפשר שתוצאה לא היתה מופלגת מנועה ונועה לא היתה מופלגת בחכמה מתוצאה.

[היה מקום לומר שנשים הואיל ואינן מצוות בתלמוד תורה, לעולם הלך אחר זקנה, אפילו כשהאחרת מופלגת בחכמה. ורק כשבאו לשטוח טענותן, ראוי לצורך הענין להקדים החכמה. ואולם מסתימת השוואת הגמרא אין נראה לחדש כן].

'אמר רב יהודה אמר שמואל: בנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים... עצה טובה השיאן הכתוב שלא ינשאו אלא להגון להן' — יש לתמוה הלא הקב"ה הסכים עם טענת בני יוסף, כן מטה בני יוסף דברים. וכיצד מתישבת טענתם עם ההתר להינשא לכל.

אך הנה קיימא לן ירושת הבעל אינה אלא מדרבנן, ומסתבר שבדור באי הארץ עדיין לא ירש הבעל, ואם כן לא היתה הסבת בעל בבנות צלפחד. והנה אמרו לעיל, קטנה שבהן לא נישאה פחותה מארבעים שנה. הרי שמדרך הטבע אינן ראויות לילד, ועל כרחנו לומר שבני יוסף חששו שמתוך שצדקניות הן ייעשה להן נס וילדו בנים שיסבו נחלתן לשבט אחר.

ונראה לומר שחשש זה אמנם קיים רק אם הותרה הסבת נחלה, אבל לפי מה שאסרה תורה להסב נחלה למטה אחר, שוב אין חשש שיעשה להם נס בזכות צדקותן לעבור על רצון התורה. ועל כן אין לחוש אם יינשאו לשבט אחר. ואולם עצה טובה היא להן להינשא לבני שבטן, שע"כ ראויות להיעשות להן נס שילדו (עפ"י ברכת פרץ — מסעי. וע' גם בפירוש החתם סופר עה"ת).

ועדיין קשה למאן דאמר ירושת הבעל דאורייתא, [וכדעת כמה תנאים ואמוראים, וכן פסק הראב"ד]. ודוחק לומר שדעה זו חולקת על שמואל ומפרשת 'לטוב בעיניהם תהינה לנשים' לכל אשר יחפצו ממשפחת אביהם. ויש לומר לפי שגלוי וידוע לפני המקום שלא ימותו בחיי בעליהן והבעלים לא יירשון, על כן הותרו להינשא לכל השבטים.

(ע"ב) 'מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל' — כתב הרשב"א: ולא ידעתי בשחוטי חוץ עצמם, למה צריך לכתוב 'אהרן ובניו וכל ישראל'? אם כדי ללמד על הפרת נדרים, לכתוב זאת בפרשת נדרים (כענין שאמרו ביבמות כב:)? ושמא לדרשה בא שם. ויש לי לומר, ללמד על שחוטי חוץ שהכל חייבים בהם ואפילו זר שאינו ראוי לעבודה, ומשום ששחיטה כשרה בזר.

(צ"ב במה שכתב משום ששחיטה כשרה בזר. והלא נראה שזר הזורק בחוץ חייב, שהרי לא גרע משאר פסולים שבקדש שאם עלו בפנים לא ירדו שחייבים עליהם בחוץ).

‘יש שאלה להקדש’ — האם אפשר להתיר נדרי הקדש וצדקה בחרטה בלבד, ללא פתח — ע’ במובא בערכין כג.

עניני אגדה

‘... על כן לא היה למשה רבינו ע”ה חלק ונחלה עם אחיו בכלל העולם ולא בהנהגתו. ואביו היה צדיק תמים שכן נקרא עמרם מלשון עמר נקי, ומת בעטיו של נחש (שבת נה:). ואשתו שהיא דודתו (שמות ו,כ) אשר לא כתורתנו אחרי שנתחדשה הלכה, ואף לא כמנהג העולם — נולדה במקום שאינו לא מארץ מצרים ולא מארץ ישראל אלא בין החומות. ובהיות מצרים מצרנית אליה —) אל ארץ ישראל) עילאה ותתאה, כבר יחשב מקום בין החומות מגבולי הארץ, והיא השלימה מנין שבעים נפש ליורדי מצרים, עם כבוד שכינה (ב”ר צד ט), ושמה ‘יוכבד’ — אל תקרי יוכבד אלא כבודי, והיא בגימטריא מ”ב — תספיק הערה במבין ולב חכם מה יגל מאד.

אף לא עֲבַרְתוּ אמו למשה אלא אחר היאוש לעת זקנתה, והיה זה בששה בסיון שבו נתנה תורה לישראל על ידו... וכשחשבו שפסקה גזרת היאור, החזירה באלול שהוא עת דודים, נוטריקון אני לדודי ודודי לי, ובו תחילת הפיוס לכפר עוון, ומזלו בתולה שמורה לבעלה כי שבה לימי עלומיה. ואף על פי שעברו עליה כמה חדשים לעבודה, לא הכירו בה כבתולה שרחמה צר, כי חומר אותו העובר שבמעיה היה מן האורה של מעלה כמאמרם ז”ל (סוטה יב). על פסוק ותרא אתו כי טוב הוא, ולא הוכר עוברת שכן מקומו אינו מן המדה. ודכוליה עלמא כסבורים היו שילדה למקוטעים...’ (מתוך עשרה מאמרות לרמ”ע מפאנו — חקור הדין ג,ד).

פרש ‘בין החומות’ — בכניסה למצרים ויש לפרש בין חומה חיצונית לחומה פנימית. וכן מובא מובא במדרש (רבה, ויגש) על פיילי (= שער) דמצרים נולדה. וע’ גם רש”י במדבר ג,טו. ודלא כפירוש הרשב”ם. וע’ תורת חיים; יערות דבש ב ד”ה ‘ולכך אמרו’ ואילך.

‘אף על פי שתהיה האשה רבה בשנים ובן אין לה — אל תתיאש מן הרחמים, אלא בתפילה ומצוות ומעשים טובים. ואפשר שתועיל לה איזה זכות שיחדשה השם להחזירה כימי נעוריה, כאשר חדשה לשרה אמנו לשרה אמנו אחר תשעים שנה ונתפשטו קמטיה, ולחנה אחר מאה ושלושים שנה, כאמרם ז”ל (מדרש שמואל ד,א). גם אם היו לה בנים ופסקה מלדת ונתרבו עליה השנים — אל תתיאש, כי עוד השמש במרומים לחזור ללדת. ויוכבד אם משה רבינו עליו השלום, ילדה בת מאה ושלושים שנים כאמרם ז”ל.

וכמה מהתימה על אותם הנשים שעברו משנת ארבעים ולא ילדה, שמתיאשת מן הרחמים, ואינן שמין על לבן לנזכרות, שחדשן הקב”ה בזקנותן — אלא לעולם תהיה בטחונה של אשה בהקב”ה שיכול לחדשה כאמהות, שאעפ”י דבית מטרון לא היה להן וילדו’ (מתוך שבט מוסר כד,יז).

‘זה הדבר — דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה.’

זה הדבר בגימטריא: **בדור זה** (בעל הטורים — מסעי).

ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק]. וראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן, שמגלגלים זכות על ידי זכאי.

ג. בנות צלפחד; —

חכמניות הן (בדרך ארץ) — שלפי שעה דיברו (— כיוונו את השעה, וכשמצאו פתח לדבריהם, כאשר עסקו בפרשת יבום, טענו טענתן).

דרשניות הן (שהיו יודעות שהבת אינה יורשת עם הבן, אם מקרא אם מסברא. ערשב"ם תוס' וש"ר) — שהיו אומרות אילו היה לו בן [או אפילו בת לבן] — לא דיברנו. (ע' פירוש נוסף בחדושי הנצי"ב).

צדקניות הן — שלא נישאו אלא להגון להן (הגם שהותרנו להנשא לכל מי שירצו, המתינו להינשא לבני דודיהן). תני רבי אליעזר בן יעקב: אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה. [ומתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד שילדה את משה כשהיא בת מאה ושלושים שנה, וסמכו הן ובעליהן על צדקותן שיארע להן נס. ערשב"ם וריטב"א. וע' תורת חיים].

ד. ונתתי אתה לכם מורשה — ירושה לכם מאבותיהם (והריהי מוחזקת לכם והבכור נוטל בה פי שנים). ועוד מלמד שמורשישם ואינם יורשים. [וכמו שנאמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך 'תביאנו' לא נאמר — מלמד שמתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים].

ה. נחלקו תנאים בדבר, והסיקו להלכה שאם הרב עצמו חולק כבוד לתלמיד, אף אחרים חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב (שודאי נוח לו לרבו. וכבנות צלפחד שחלקו כבוד לאלעזר ולנשיאים ולכל העדה בפני משה, כי גם משה רבינו היה חולק כבוד לכל ישראל. רשב"ם. לפי שהיה ענו מאד, וכמו שכתוב 'מי יתן כל עם ה' נביאים' — ריטב"א. וערמ"ה; מש"ח פינחס כו, ג; אור החיים במדבר ט, ו). ואם הרב אינו חולק כבוד לתלמיד — אין לחלוק כבוד לתלמיד בפני הרב.

א. אפילו אין רבו חולק לו כבוד, אלא שמתכבד בכך שמכבדים את התלמיד — מותר (עב"ח יו"ד רמב).

ב. יש מי שפירש שהתנאים נחלקו בין כשהרב חולק כבוד לתלמיד ובין שאינו חולק לו כבוד (עפ"י אור החיים במדבר ט, ו. ואולם ברשב"ם אין משמע כן. וע"ע בספר דברי שלום ח"ב א).

דף קב

קצא. למי חולקים כבוד ראשון, לחכם או לזקן בשנים?

אמר רבי אמי: בישיבה (בדין או שאר ישיבות של תורה. רשב"ם. והמאירי הוסיף: ובמילי דשמיא) — הלך אחר חכמה. במסיבה (משתה), והוא הדין לנישואין. ערשב"ם, ב"ח ונצי"ב) — הלך אחר זקנה. אמר רב אשי: והוא שמופלג בחכמה, והוא שמופלג בזקנה.

פרש רשב"ם: חכם מופלג בחכמה שנמצא עם זקן מופלג שאינו חכם כמוהו אלא חכם קצת [אבל אם אינו חכם — הלא אמרו ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. עריטב"א] — בישיבה מכבדים את החכם לישיב בראש ולדבר תחילה. ובמסיבה — מכבדים את הזקן. היה החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה — בכל מקום הלך אחר החכמה. היה הזקן מופלג והחכם אינו מופלג — בכל מקום הלך אחר הזקנה.

שניהם אינם מופלגים — לדעת רשב"ם (רא"ש ומאירי. וכ"ה בשו"ע), בכל מקום הלך אחר הזקנה. ויש סוברים שבישיבה הלך אחר חכמה ובמסיבה אחר זקנה (רא"ה). ויש אומרים שאפילו במסיבה הלך אחר חכמה (ריטב"א).

קצב. א. איסור נישואי בת יורשת נחלה לבן שבת אחר, מתי ולמי הוא נהג? האם בנות צלפחד בכלל האיסור? ב. זה הדבר האמור באיסור הסבת נחלה, בשחוטאי חוץ, ובפרשת נדרים — מה בא ללמדנו?

א. איסור נישואי בת-יורשת לבן שבת אחר משום הסבת נחלה, לא נהג אלא לדור באי הארץ (רשב"ם קכא. ד"ה לבא) בלבד (זה הדבר). בנות צלפחד יצאו מן הכלל והותרו להינשא לכל אשר חפצו (לטוב בעיניהם תהיינה לנשים). אלא עצה טובה השיאן הכתוב, שלא ינשאו אלא להגון להן — אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים. וכך עשו.

[הואיל ומצינו דבר שהאבות נצטוו עליו ולא הבנים, וכן יש הרבה מצוות שיש בבנים ואין באבות, כגון מצוות התלויות בארץ — לכך הוצרך הכתוב בפרשת קריבה בטומאה אל הקדשים, לפרש איסור לאבות ולבנים — אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים.... ומעתה יש ללמוד לכל המצוות הסתומות, שנוהגות בין באבות בין בבנים (רשב"ם)].

לאחר שבאו לארץ כשפסק אותו דור, ביום ט"ו באב — הותרו שבטים לבוא זה בזה (קכא). ואתם אנשים שנשתיירו מן הבאים — עדיין באיסורם הם עומדים, אבל שאר בני אדם שלא היו באותו הדור — מותרים (רשב"ם שם).

ב. זה הדבר האמור בהסבת נחלה, מלמדנו: דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה.

באיסור שחוטאי חוץ [שנאמר בו חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם] ובפרשת נדרים, נאמר זה הדבר ללמוד בגזרה שוה זה מזה; מה בשחוטאי חוץ נאמר אהרן ובניו וכל ישראל, אף בנדרים כאילו נכתב אהרן ובניו וכל ישראל, לומר ששקולים כל ישראל להתיר נדרים כאהרן ובניו. מכאן שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות. ומה נדרים ניתרים ב'דאשי המטות' אף שחוטאי חוץ — לומר שיש שאלה בהקדש (רב ששת), שאם שחט קדשים בחוץ ונשאל לחכם לאחר מכן (רשב"ם. וע' קוב"ש אות שס; אבי עזרי מעילה ג,א) על הקדשו לחכם והתירו — נפטר.

א. אעפ"י ששלשה הדיוטות מתירים נדרים, צריך שיהיו יכולים להבין ההלכות כאשר ילמדום אחרים, וגם שידעו לפתוח פתח (יו"ד רכה,א). והרמ"ה כתב שצריך שידעו הלכות נדרים, שהרי כל ישראל שהיו בימי משה למדו ממנו [ומומחה הוא זה הסמוך (רמ"ה ורשב"א). ויש מפרשים 'מומחה' — בקי בתלמוד]. והריטב"א כתב בשם מורו שמספיק אם אחד מהם למד הלכות נדרים, והשאר כשמסבירים להם מבינים.

ב. יש מי שכתב על פי הגזרה-שוה האמורה כאן, שיכולים האב והבעל להפר נדר הקדש, לענין הפקעת איסור 'שחוטאי חוץ' מכאן ולהבא מן הבשר [אך לא לפטור מן הכרת, שהרי אינו עוקר הנדר למפרע]. ע' בפירוש הרדב"ז לרמב"ם נדרים ד,ה; קובץ שעורים כאן; מנחת שלמה ח"ג קמט). ודוקא לבית הלל, אבל בית שמאי אומרים הקדש טעות — הקדש, ולשיטתם אין שאלה להקדש ולא נתקבלה גזרה-שוה זו. אלא זה הדבר דשחוטאי חוץ בא למעט המולק את העוף שפטור (ולבית הלל יש למעט זאת מאשר ישחט. ראשונים, עפ"י זבחים קז. ותו"כ. וערמ"ה), ודנדרים — חכם מתיר ואין בעל מתיר. בעל מפר ואין חכם מפר. (ובית הלל לומדים זאת

מסברא (רשב"ם). או שמא אף הם דורשים זאת מזה הדבר הגם שדורשים גזרה שוה. (עתוס'), או מכך ששינה הכתוב ואמר לחכם בלשון התר ולבעל בלשון הפרה (רמב"ן).

דף קכא

- קצג. א. על שום מה היה חמשה עשר באב יום טוב גדול בישראל?
ב. על מי לא נגזרה גזרת מיתה בדור המדברי?
ג. מי הם שבעה שקפלו את כל העולם כולו?

א. לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולים וחולות בכרמים ואומרות בחור שא גא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה... —

יום הכפורים, שהוא יום סליחה ומחילה ובו ניתנו לוחות אחרונות. חמשה עשר באב, ניתנו בו חמשה טעמים:

רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, (דרשו זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד — דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה); —

רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן (במקבילה הגרסה: רב יוסף אמר רב נחמן): יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל (לאחר מעשה פילגש בגבעה. ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לאשה... — ממנו ולא מבניו); —

רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן: (/ רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן): יום שכלו בו מתי מדבר. ואז חזר הדיבור אל משה (ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם. וידבר ה' אלי לאמר...).

א. לפרשב"ם עפ"י מדרש איכה, בשנה אחרונה לא מתו בתשעה באב כבכל שנה, אלא כולם הקדימו למות עד השנה שלפני כן. ובדקו עצמם בשנה האחרונה שוב ושוב עד ט"ו לחדש שמא טעו בחשבון הימים. כיון שנתמלאה הלבנה ולא מתו, ידעו שביטל הקב"ה אותה גזרה ועשו משתה ושמחה ויום טוב. ורבנו תם אמר שלא מיהרו למות, אלא בשנה אחרונה ביטל מהם הגזרה ונשארו מהם ט"ו אלף ופרוטרוט מאותם הראויים למות.

והתוס' פרשו שמתו בשנה אחרונה, ולאחר כלות ימי האבלות חזר הדיבור אל משה ועשאוהו יום טוב.

יש מי שכתב שהיו מתים במדבר בכל יום, אך רוב המתים היו בט' באב. ולכך לא פסק הצער עד ט"ו לאב [ולא בט' באב], שאז הפסיקו למות לגמרי (תורת חיים. ע"ע בכללות הענין באריכות, בספר יערות דבש ח"ב ד).

[ישנה דעה בירושלמי (מועד קטן, מובא בראשונים. וכן הוא במדרש רבה — שלח טז, כג) שלא מתו במדבר אלא בני ששים] או יותר. תורת חיים, ובה יישב קושית התוס'. אבל בתוס' וש"ר לא משמע כן]. ולפי זה לא נכנסו לחפירות אלא בני ששים (עריטב"א).

ב. יש מפרשים שבמשך השנים שהיו ישראל נזופים, היה ה' מדבר אל משה רק ע"י מלאך או באורים ותומים. ויש מפרשים שלא היה מדבר עמו אלא לצורך מעשי כגון בעדת קרח, אבל לא בכל שעה שהיה רוצה. או אפשר שהכוונה על דרך הרוב, אבל לא שלא היה דיבור כלל (עריטב"ם וריטב"א); —